

בינת זקנים

לקחי מוסר ודרך ארץ הנלמדים מפרשת השבוע מחז"ל וזקני הדורות ז"ל

משפטים - תשפ"ב

כ"ג ב'. אם ראית רבים מרעים ומעטים מטיבים, אל תלך אחרי רבים לרעות. (מושב זקנים שם).

"לא תהיה אחרי רבים לרעות", יש לפרש שהוא ענין מה שאמרו חז"ל בסנהדרין (כו). גבי שבנא וסייעתו, דכתיב (ישעיה ח' י"ב) "לא תאמרן קשר וגו'" - קשר רשעים אינו מן המניין. והוא מה שהתחיל דוד בתהלים (א' א) "אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך וגו'". והוא מש"כ באורח חיים (סימן א' סעיף א') "ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת ה' יתברך". וכתב הבית יוסף, הביאו המגן אברהם, מ"מ לא יתקוטט עמהם, וכו'. (פנים יפות שמות כ"ג ב', וכ"כ בהעמק דבר - שמות כ"ג ב').

"לא תהיה אחרי רבים לרעות", הוזהרנו בזה שלא לחזק ידי עוברי עבירה בדברים, ושלא להתחבר אל המסכימים אל העול. (שערי תשובה שער ג' אות ג'). (ולפי"ז אם האדם מדבק עצמו לחבורה של אנשי רשע ובעלי לשון הרע כדי לספר להם או כדי לשמוע מהם לשון הרע, [או לעשות עמהם עבירה אחרת], עובר על לאו ד"לא תהיה אחרי רבים לרעות". (חפץ חיים - פתיחה לאוין י"א)).

לא יהיה אחרי רבים לרעות, אלא יתגבר כאוי ויעשה הטוב והישר בעיני אלקים, אף אם אינו ישר בעיני אנשים חסרי מדע, ויכלכל דבריו במשפט על פי התורה, וה' יהיה לו לעזרה. (פלא יועץ ערך "חנופה").

[כאשר האדם בין בני אדם, דומה לאדם שנפל לתוך הים, שאם לא יזהר מאד לישוט יפה, יטבע. וכשבורח מהם ומתבודד בינו לבין קונו, הנה הוא ספינה, ונמלט ודבק בו יתברך. לכן זכור כי בעודך עמהם אתה בתוך ההפכה, וחווה מהר פן תלכד בפחי הארץ. (ספר חרדים פרק ס"ו)].

ובאבות (א' ז') אמרו, הרחק משכן רע, ואל תתחבר לרשע. וכתב הרמב"ם ז"ל (הל' דעות ו' א') וז"ל: דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחביריו ונוהג כמנהג אנשי מדינתו. לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמוד ממעשיהם, ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחושך כדי שלא ילמוד ממעשיהם. עכ"ל.]

עבירה: גודל הפגם בעבירה הנעשית בהתחברות

"לא תהיה אחרי רבים לרעות", "לרעת" כתיב, שאם רבים נתועדו לעשות עבירה, לא תהיה עמהם, כי העבירה שנעשית ברבים עונושה גדול. (שפתיה כהן עה"ת שמות כ"ג ב', וע"ש עוד).

כשם שמצוה הנעשית בהתחברות היא עולה רם ונישא עד למעלה (עי' תורת כהנים בחקותי ב' ד', הובא ברש"י ויקרא כ"ו ח'), כמו כן עבירה הנעשית בחברים רעים הוא פוגמת במקום גבוה מאד מאד יותר מן הראויה ח"ו. (חתם סופר עה"ת בהעלותך דף מ"ו ד"ה א"ג).]

כִּי תִרְאֶה חֲמוֹר שׂוֹנֵאָה רִבֵּץ תַּחַת מִשְׁאֵו וְחִדְלָתָ מְעֹזב לוֹ עֹזב תַּעֲזֹב עֲמוֹ (שמות כ"ג ה')

ארץ אפים: לא יחזיק כעס ושנאה, אפילו של היתר נגד החוטא, אלא יש להשתדל לקרב אותו באהבה

"לא החזיק לעד אפו" (מכילתא ז' י"ח), שאפילו שהאדם מחזיק בחטא, אין הקב"ה מחזיק אף; ואם יחזיק, לא לעד, אלא יבטל כעסו, אפילו שלא ישוב האדם, וכו'; אדרבא, מחליש אפו, עם היות שעדיין החטא קיים אינו מעניש, אלא מצפה ומרחם אולי ישובו, וכו'.

וזו מדה ראויה לאדם להתנהג בה עם חבירו. אפילו שהוא רשאי להוכיח ביסורים את חבירו או את בניו, והם מתיסרים, לא מפני זה ירבה

יְכִי יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר וגו', פֶּעַל הַבוֹר יִשְׁלַם וגו' (שמות כ"א ל"ג-ל"ד)

עבירה - תשובה: החוטא גורם להרע לעולם - ע"י תשובה מתקן את הכל

רבי יצחק ורבי יהודה היו הולכים מאושא ללוד. אמר רבי יהודה, נאמר דברי תורה ונלך. פתח רבי יהודה ואמר, "כי יפתח איש בור או כי יכרה איש בור וגו'", מה כתוב אחריו? "בעל הבור ישלם וגו'". ומה על זה כך (פי' נזקי בור, שאינו הולך ומזיק, אלא השור בא ונופל בתוכו; ועוד, שקרקע עולם הזיקתו, ולא האדם בעצמו, ועכ"ז כתוב "בעל הבור ישלם" (מתוק מדבש)), מי שגורם בחטאיו להרע (ולהזיק (מתוק מדבש)) לעולם, על אחת כמה וכמה (פי' בודאי שענוש יענש (מתוק מדבש)).

אלא תמה אני, שאע"ג שהרע לעולם, למה מועילה לו התשובה כמש"כ (במדבר ה' ו-ז) "איש או אשה וגו' והתודו על חטאתם אשר עשו והשיב וגו'" (פי' וכי על ידי התשובה מתקן מה שקלקל בעולם (מתוק מדבש))? אלא ודאי זה מועיל להם (פי' ודאי התשובה מועילה להחוטא ולכל העולם (מתוק מדבש)) וכו', כי מה שפגם למעלה (וגרם לסלק את השפע והאור (מתוק מדבש)) תיקן אותו, ובמה? בתשובה. דכתיב "איש או אשה כי יעשו וגו' והתודו את חטאתם והשיב וגו'", ותשובה מתקנת הכל - מתקנת למעלה ומתקנת למטה, מתקנת את עצמו ומתקנת לכל העולם. (זוהר נשא דף קכב. - הובא בשל"ה משפטים דחתו"מ).

כִּי יִצְאָ אִשׁ וּמְצָאָהּ קִצִּים וְכוּ' יִשְׁלַם יִשְׁלַם הַמִּבְעֵר אֶת הַבְּעֵרָה (כ"ב ה')

מחלוקת - כעס: צריך לשמור אש המחלוקת ואש הכעס שלא תצא ממנו אפילו שלא במתכוון

"כי תצא אש ומצאה קוצים וגו'", [כתב בספר טעמי מצוות, לרבי מנחם הבבלי ז"ל (עשין כ"א):] טעם מצוה זו, סלקא דעתך אמינא אם יצא האש מעצמו לא יהא חייב, קמ"ל דצריך לשמור אשו שלא תצא אפילו מעצמו, שצריך להרחיקו מהסמוך לו. ובגמרא (כן איתא במכילתא - משפטים מס' דנזיקין י"ד) אמרו שבא לעשות אונס כרצון, ושאינו מתכוון כמתכוון, מכל מקום אם נאכל גדיש שלם. [עכ"ד].

ויש בכאן רמז לאש המחלוקת ולאש הכעס, שצריך לשמור שמירה יתירה שלא תצא ממנו אפילו שלא במתכוון ובאונס. וכלל גדול הוא זה להביאו להיותו קדוש בכל קדושות. (של"ה משפטים - דרך חיים תוכחת מוסר).

וּבְשׂוֹר בְּשֻׁדָּה טְרֵפָה לֹא תֹאכְלוּ לְפָלֵב תִּשְׁלַכּוּן אֹתוֹ (שמות כ"ב ל')

שכר: אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה

"לכלב תשליכון אותו", ללמדך שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, שנאמר (שמות י"א ז) "ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו", אמר הקב"ה "תן לו שכרו". והלא דברים קל וחומר, ומה אם חיה כן, אדם לא כל שכן שאינו מקפח שכרו. [ולא עוד, אלא שזכו לעבד עורות מצואתן לכתוב בהן ספר תורה תפלין ומזוזות (ילקו"ש - בא סי' קפ"ז)]. (מכילתא משפטים מס' דכספא פרשה כ').

לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רַבִּים לְרַעוֹת וגו' (שמות כ"ג ב')

עבירה - חברה: לא להמשך אחרי הרבים אם עושים שלא כדין

"לא תהיה אחרי רבים לרעות", על דרך הפשט, אפילו [אם] ראית רבים מבני אדם שאין נוהגים כשורה, לא תהיה עמהם. (רבינו בחיי שמות

תלמוד תורה: לימוד התורה ביושר

היה חבר יושב ומדבר הלכה כראוי, ושמע חבירו ואמר "הרי אני פורכה וסותרה מידו, וחוזר ובונה אותה" בשביל שיקרא חכם, לכך נאמר "מדבר שקר תרחק" - דובר שקרים הוא זה. (מכילתא משפטים מס' דכספא פרשה כ').

תורה ועניני עוה"ז: למעט מחשבותיו בעניני עוה"ז המבלבלים אותו מן התורה

ירחיק את כל המחשבות שטורדין ומבלבלין אותו מן התורה, וישנא אותם, כמש"כ "סעפים שנאתי ותורתך אהבתי" (תהלים קי"ט קי"ג); "שקר שנאתי ואתעבה, תורתך אהבתי" (שם שם קס"ג). כי העולם הזה מכונה בשם "שקר", רק התורה נקראת "אמת". לכך אמר "שקר שנאתי", ועי"ז "תורתך אהבתי". וזה שכתוב "מדבר שקר תרחק", פי' תרחק כל מה דאפשר מעניני שקר - מלדבר בהם ולחשוב כלל בהם, רק לדבר ולחשוב תמיד בתורת ה', שהיא תורת אמת, ויאהב אותה, שהיא תכלית הטובה. וישמח בה, כמש"כ (שם שם קס"ב) "שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב". (מעלות התורה [לרבי אברהם, אחי הגר"א ז"ל] - עמ' נ' בדפון"ח).

[למה אהב הקב"ה את האבות? מפני שכל היום וכל הלילה לא היה לבם פונה מלהרהר אחר חפצי שמים, שנאמר (משלי כ"ג ג') "כי אם ביראת ה' כל היום", וכמ"ש (בראשית כ"ח ט"ז) "ויקץ יעקב משנתו", ואמרו חז"ל (בראשית רבה ס"ט ז') "ויקץ יעקב ממשנתו" (שאפילו בחלום היו דבקים בה' [יעלזו חסידים - שם]). (ספר חסידים סימן קס"ה).

ובספר חרדים (מצות התשובה - פרק ד') כתב: "אשרי תמימי דרך" (תהלים קי"ט א') שאינם מרבים מחשבות בעניני העולם שגורם ביטול תורה, והיינו דמסיים (שם) "ההולכים בתורת ה'". והיינו "סעפים שנאתי" - לפי ש"תורתך אהבתי" (שם שם קי"ג); ואם אתמשך בהרהורים ומחשבות, דהיינו "סעפים", נמצאתי מתבטל מתורתך שאהבתי. כתיב (שם שם צ"ז) "מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי", לפי שאדם אוהב מאד לשמוע חידושים ודברים בטלים, וזה פגם האדם, הילל דוד עצמו כי רבה אהבתו בתורתו יתברך והיא שיחתו, ובחידושים שלה הוא מתענג ומשיח, לא בשיחות ובחידושי העולם הזה. עכ"ל.

ובמדרש תהלים (פרק קי"ט): התורה משולה לחבית מלאה דבש; אם נתנו לחבית רביעית מים, יצאה כנגדה רביעית דבש מתוכה. כך הם, אם הכנסת דברים אחרים בתוך לבך, יצאו דברי תורה. עכ"ל.

שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּשָׁנָה יִרְאֶה כָּל יְכוֹרָה אֶל פְּנֵי הָאֲדֹנָי ה' (שמות כ"ג י"ז)

בית הכנסת ובית המדרש: הרהורי תשובה לפני שבא למקום שהשכינה שורה שם "שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך", זה לשון הרב רבי מנחם הבבלי (ספר טעמי המצוות - עשין ל"ג): טעם מצוה זו, לקחת מוסר השכל, מי הוא זה אשר מלאו לבו להראות לפני יוצר כל, ומשארות אשמו צורות על שכמו, יקשקש לבו כפעמון, כאשר תחל רוח ה' לפעמו בבית הקדוש - אם ראוי לראיה, שאסור להסתכל בדמות אדם רשע (מגילה כח.), "יראה" דומיא ד"יראה", עכ"ל.

ויש ללמוד מזה אף כשהולך לבית הכנסת, שגם הוא מקדש מעט, או לבית המדרש, כי השכינה שורה באלו המקומות הקדושות, ודבר זה יתן האדם אל לבו. (של"ה משפטים - דרך חיים תוכחת מוסר).

וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר דָּבַר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע (שמות כ"ד ז')

קיום התורה: כל ישראל אחראים על קיום התורה

אנו כולנו קבלנו את התורה בשותפות, כולנו אמרנו "נעשה ונשמע". ועתה כאשר נוכחנו שהתורה רפתה אצלנו, התאספנו יחד לטכס עצות איך ובמה להטיב את המצב. (חפץ חיים ז"ל - אגרות ומאמרים סימן ס').

אמרו "נעשה ונשמע" בלשון רבים, להורות על חובת הערבות (מנחת יצחק עה"ת - תרומה עמ' שי"ג, ועי' בשמות רבה כ"ז ט', ובתנחומא יתרו סי' י"ג).

תוכחתו ולא יחזיק כעסו אפילו ש[כבר] כעס, אלא יבטלנו ולא יחזיק לעד אפו, גם אם הוא אף המותר לאדם, כעין שפירשו "כי תראה חמור שונאך וגו'", ופירשו (פסחים קי"ג): מה הוא השנאה הזאת? שראה אותו עובר עבירה, והוא יחיד [ו]אינו יכול להעיד, ושונא אותו על דבר עבירה, ואפילו הכי אמרה תורה "עזוב תעזוב עמו", שבוק ית דבלבך, אלא מצוה לקרב אותו באהבה, אולי יועיל בדרך זה, והיינו ממש מזה ז' - "לא החזיק לעד אפו". (תומר דבורה פרק א').

מְדַבֵּר שֶׁקֶר תִּרְחַק וְגו' (שמות כ"ג ז')

שקר: גנות השקר - המדבר שקר מביא על עצמו קללות וכו' - צריך להתרחק מן השקר

השקר נתעב ונאלח בעיני הכל, אין דבר מאוס ממנו, והמארה והקללות בבית כל אוהביו, מפני שה' יתברך א-ל אמת וכל אשר אתו אמת, ואין הברכה מצויה וחלה אלא במתדמים אליו במעשיהם - להיותם אמיתיים כמו שהוא א-ל אמת, ולהיותם מרחמים כמו שידוע שהוא רחום, ולהיותם גומלי חסדים כמו שהוא רב החסד. אבל כל מי שמעשיו בהפך מדותיו הטובות - והם בעלי השקר שהם בהפך מדותיו ממש, כמו כן תנוח עליהם לעולם מה שהוא הפך מדותיו, והפך מדת הברכה שהיא בו - היא המארה והקללה, והפך שמחה והשלום והתענוג שהם אתו - הוא הדאגה והקטטה והצער, כל אלה חלק אדם רשע מאלקים.

ועל כן הזהירנו התורה להרחיק מן השקר הרבה, כמו שכתוב "מדבר שקר תרחק". והנה הזכירה בו לשון ריחוק לרוב מיאוסו, מה שלא הזכירה כן בכל שאר האזהרות. ומצד הריחוק הזהירנו שלא נטה אוזננו כלל לשום דבר שנחשוב שהוא שקר, ואע"פ שאין אנו יודעין בבריא (בבירור) שיהא אותו הדבר שקר, וכעין מה שאמרו ז"ל (חולין מד:): הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו. (ספר החינוך מצוה ע"ד).

[עוד כתב שם בספר החינוך: באמרי מידות בהקב"ה יתעלה, אני נמשך בדבר אחר דברירז"ל שיחסו אליו ברוך הוא שם מדות - על צד המקבלים; אבל הוא ברוך הוא, לגדלו ויחודו מצד עצמו, אין לייחס אליו מדות, כי הוא וחכמתו וחפצו ויכלתו ומידותיו אחד בלי שום שיתוף ופירוד בעולם. עכ"ל. ועיין עוד בזה ברמב"ם (הל' יסודי התורה א' ז'-ב'), ומה שהבאנו בספר תרחם ציון (סימן ד' סעיף א').]

דבר השקר הוא חולי רע, נתפשט מאד בבני האדם. ואולם מדרגות מדרגות יש בו: יש בני אדם שאומנותם ממש הוא השקרנות, הם הולכים ובודים מלבם כזבים גמורים למען הרבות שיחה בין הבריות או להחשב מן החכמים ויודעי דברים הרבה, וכו'.

ויש אחרים קרובים להם במדרגה, אע"פ שאינם כמוהם ממש, והם המכזבים בסיפוריהם ודבריהם, והיינו, שאין אומנותם בכך - ללכת ולבדות סיפורים ומעשים אשר לא נבראו ולא יהיו, אבל בבואם לספר דבר מה, יערבו בהם מן השקרים כמו שיעלה על רוחם, ויתרגלו בזה עד ששב להם כמו טבע. וכו'.

ויש עוד אחרים שחליים קל מחולי הראשונים, והם אותם שאינם קבועים כל כך בשקר, אלא שלא יחושו להתרחק ממנו, ואם יזדמן להם יאמרוהו, ופעמים רבות יאמרוהו דרך שחוק או כיוצא בזה בלא כוונה רעה. ואמנם החכם הודיענו שכל זה הוא היפך רצון הבורא ברוך הוא ומידת חסידיו, הוא מה שכתוב (משלי י"ג ה') "דבר שקר ישנא צדיק". והוא מה שבאה עליו האזהרה "מדבר שקר תרחק"; ותראה שלא אמר "משקר תשמור", אלא "מדבר שקר תרחק" - להעיר אותנו על ההרחק הגדול והבריחה הרבה שצריך לברוח מזה. וכבר נאמר (צפניה ג' י"ג) "שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפייהם לשון תרמית". וחז"ל אמרו (שבת נה.) חותמו של הקב"ה אמת; ובודאי שאם האמת הוא מה שבחר בו הקב"ה לקחתו לחותם לו, כמה יהיה הפכו מתועב לפניו! (מסילת ישרים פרק י"א, ע"ש עוד).

